



UCLouvain

***Inleiding tot het Romeinse
insolventierecht:
van lijfswang (manus iniectio)
naar boedelafstand (cessio
bonorum)***

**Jonge Romanisten Dagen
2 juli 2026 – VU Amsterdam**



In de stijl van Peter Paul RUBENS, *Een hand met een lege beurs: het embleem van "geen enkel lijden is hiermee te vergelijken" — namelijk dat van de bankroete verkwister, olieverf op paneel, Cheshire, collectie Tatton Park, ca. 1620 – 1650, IN NT 1298194.*

Nicolas RUYS

PhD Student in Rechtsgeschiedenis
Research Fellow bij de Belgische *Fonds National
de la Recherche Scientifique* (FRS-FNRS)

INHOUDSTAFEL

- I. Het archaïsch Romeins insolventierecht (*manus iniectio* ; *addictio* ; *nexum*)
- II. De Republikeinse cesuur: van persoonlijke naar vermogensexecutie (*venditio bonorum* ; *missio in bona* ; *cessio bonorum*)
- III. Humanisering onder het Laat-Romeins Rijk (IIIde-Vde eeuw PCN)
- IV. *Cessio bonorum* onder het Justiniaans recht (482-565)
- V. Receptie van het Romeins insolventierecht onder het middeleeuws-modern *ius commune*

Conclusie

Quinten MASSIJS, *Portret van een geleerde*, olieverf op eikenhout, Frankfurt am Main, Städel Museum, ca. 1525-1530, 68.8 x 53.3 cm, IN 766.



I. HET ARCHAÏSCHE ROMEINS INSOLVENTIERECHT: ONBETAALDE SCHULDEN ALS SCHENDING VAN DE *FIDES*

I.A. Gijzeling & schuldslavernij door de *manus iniectio* & de *addictio*

Manus iniectio*, één van de vijf *legis actiones

- Juridische oorsprong: Tafel III van de Wet van de Twaalf Tafelen (*Lex Duodecim Tabularum*) (ca. 450 ACN)
- Procedure
 - 1) Veroordeling tot betaling vd schuld (*iudicatus*)
 - 2) Termijn van 30 dagen
 - 3) Indien wanbetaling → *manus iniectio* voor de *praetor*
 - 4) *Addictio*: persoonlijke executie door de *praetor* toegestaan
 - 5) *Vindex* (borg)?
 - 6) Gijzeling tijdens 60 dagen
 - 7) Ultieme sancties: verslaving / doodstraf

CCL. *Qui non habet in aere, luat in corpore* / *Bona qui non habet, solvat in corpore*

I. HET ARCHAÏSCHE ROMEINS INSOLVENTIERECHT: ONBETAALDE SCHULDEN ALS SCHENDING VAN DE *FIDES*

I.B. Het *nexum*-contract en zijn verschillen met de *addictio*

<i>Addictio</i>	<i>Nexum</i>
Na gerechtelijke procedure	Privaat leencontract
Praetor tussenkomt	Geen voorafgaand vonnis
Tijdelijk statusverlies	Definitieve degradatie
Indien terugbetaling → <i>ingenuus</i>	Enkel nog <i>libertus</i>

Caveat! Insolventie = diepe aantasting van de *dignitas* voor de Romeinen

II. DE REPUBLIKEINSE CESUUR: VAN PERSOONLIJKE NAAR VERMOGENSEXECUTIE

II.A. Eerste breuk: afschaffing van het *nexum*

Lex Poetelia Papiria de nexis (ca. 342-312 ACN)

- Cf. TITUS-LIVIUS [64/59 ACN – 17 PCN], *Ab Urbe Condita*, Boek VIII, Hoofdstuk 28
- Context vd sociale strijd tussen patriciërs en plebejers
- *Caveat*. Lijfswang blijft bestaan via *manus iniectio* en *addictio*



II. DE REPUBLIKEINSE CESUUR: VAN PERSOONLIJKE NAAR VERMOGENSEXECUTIE

II.B. Invoering van de *venditio bonorum* & *missio in bona* (Late Republiek)

Venditio bonorum

- 118 ACN: pretoriaans edict van Publius Rutilius Rufus
- Openbare verkoop van de volledige boedel
 - Collectieve liquidatieprocedure
 - *Infamia* voor de schuldenaar

***Missio in bona* (of *in possessionem*)**

- Conservatoire maatregel
- Gerechtelijke inbezitstelling → *curator*
- Laatste betalingskans

II. DE REPUBLIKEINSE CESUUR: VAN PERSOONLIJKE NAAR VERMOGENSEXECUTIE

II.C. Het ontstaan van een sleutelfiguur: *cessio bonorum*

***Legis Iuliae de bonis cedendis beneficium* (17 of 14 ACN): cessie der goederen / vrijwillige boedelafstand**

- D.42.3, *De cessione bonorum*; CJ. 7.71, *Qui bonis cedere possunt*
- Bescherming tegen persoonlijke executie (CJ.7.71.1, *Imperator Alexander Severus*): ‘*ne iudicati detrahantur in carcerem*’)
- Verkoop vd goederen & verdeling vd opbrengst onder de schuldeisers (CJ.7.71.4pr., *Imperatores Diocletianus, Maximianus*).
- *Caveat*.
 - Geen schuldkwijtschelding → restschulden blijven bestaan (D.42.3.7 (Modestinus, *libro secundo pandectarum*)).
 - Bescherming minimumlevensonderhoud (D.42.3.6 (Ulpianus, *libro 64 ad edictum*)).
 - Vrijwillige procedure >< *venditio bonorum* (cf. D.42.3.9 (Marcianus, *Libro 15 Institutionum*), in combinatie met C.Th.4.20.3-4, zoals hernomen in CJ.7.71.6 (*Imperator Theodosius*))

III. HUMANISERING ONDER HET LAAT-ROMEINS RIJK (III DE-VIDE EEUW PCN)

Juridische hervormingen mbt insolventie

- Geen **infamia** meer voor de **cedens bonis** (CJ. 2.11.11, *Imperator Alexander Severus*)
- Verbod op gijzeling & lichamelijke straffen indien veroordeelde schuldenaar stelt hoger beroep in (CJ. 7.62.12, *Imperator Constantinus*)
- Mildere restschuldenregeling → schuldbevrijding indien insolventie is te wijten aan overmacht, bvb. roverij, schipbreuk & brand (CTh. 4.20.1)

Ontwikkeling vd **dilatio debiti** (CJ. 1.19.4, *Imperatores Gratianus, Valentinianus II, Theodosius I*)

- Betalingsuitstel door de keizer, mits borgstelling
- Om redenen van menselijkheid → Cf. D. 16.2.16.1 (Papinianus, *libro tertio quaestionum*), in fine: ‘(...) **aliud est enim diem obligationis non venisse, aliud humanitatis gratia tempus indulgeri solutionis.**’

III. HUMANISERING ONDER HET LAAT-ROMEINS RIJK (III DE-VI DE EEUW PCN)



Antoon VAN DYCK, *Keizer Theodosius wordt door Sint Ambrosius verboden de kathedraal van Milaan te betreden*, olieverf op doek, Londen, National Gallery, ca. 1619-1620, 149 x 113.2 cm, IN NG50.

Voortbestaan van onmenselijke sociale praktijken

- Cf. AMBROSIUS VAN MILAAN (339-397 PCN), *De Tobia* [376-390], caput X.
 - Schuldslavernij via verkoop van kinderen wegens schulden van de vader
 - Wet humaniseert sneller dan sociaal praktijk!

IV. *CESSIO BONORUM* ONDER HET JUSTINIAANS RECHT (482-565)

CJ. 7.71.8.pr., *Imperator Justinianus*: schuldeisers kiezen tussen:

- Boedelafstand
- 5 jaar respijtstermijn (*quinquennalis indutia*)

Bij onenigheid < trapsgewijs beslissingssysteem

- 1) Gewicht schuldvorderingen (= economische meerderheid)
- 2) Numerieke meerderheid
- 3) Bij gelijkheid → betalingsschorsing > boedelafstand
 - Waarom? *Quinquennalis* = '*ad humaniorem sententiam*' (cf. CJ. 7.71.8.1, in combinatie met CJ. 7.71.8.5).
 - Menselijkheid = expliciete rechtsnorm

IV. *CESSIO BONORUM* ONDER HET JUSTINIAANS RECHT (482-565)

Novella 135, c. 1: Verbod op de *cessio bonorum* ten voordele van een eed afgelegd op de Heilige Schriften

- *Cautio iuratoria*
- Duidelijke invloed vd christelijke godsdienst!



Keizer Justinianus met zijn hofhouding, detail van een Byzantijnse mozaïkdecoratie, Ravenna, basiliek van San Vitale, voltooid vóór 547 PCN.

V. RECEPTIE VAN HET ROMEINS INSOLVABILITEITSRECHT ONDER HET MIDDELEEUWS- MODERN IUS COMMUNE

Late Middeleeuwen

- Insolventie = fraude/diefstal
- Cf. Baldus de Ubaldis (1327-1400) : '*Faillitus, ergo fraudator*'

Vroegmoderne Tijd

- Nieuwe onderscheid:
 - Eerlijke maar ongelukkige schuldenaar vs. frauduleuze bankroetpleger

V. RECEPTIE VAN HET ROMEINS INSOLVABILITEITSRECHT ONDER HET MIDDELEEUWS- MODERN IUS COMMUNE

Romeinse invloed blijft zichtbaar

- Frankrijk: '*cession misérable et malheureuse des biens*'
 - Bvb. Gabriel BOUNYN (?1520-?1604), *Traité des cessions et banqueroutes*, 1586 → 1ste traktaat over Frans faillissementsrecht
 - Jean TOUBEAU (?1628 – 1685), *Les Institutes du droit consulaire ou la jurisprudence des marchands*, boek 2, 1682: cessie als *ultimum remedium* voor de *bona fide* schuldenaar
- Engeland: '*law of cession of goods*'
 - Bvb. William BLACKSTONE (1723- 1780), *Commentaries on the Laws of England*, boek 2, ch. 31 (of title by Bankruptcy)
 - Cession → alleen maar voor handelaars ('*actual traders*')

TRAITE' SVR

LES CESSIONS ET BANQUEROVTTES;

Et les causes qui ont meu le sage & souuerain Senat & Parlement de Paris, de confirmer le iugement du iuge de Laual, sur ce qu'il auroit condamné vn cedant aux biens de porter le bonnet ou chapeau verd: & sçauoir s'il se peut donner à tous Cedants indifferemmer: & si aux femmes, au susdit cas, l'on peut dōner le chaperon verd ou autre marque.

PAR

GABRIEL BONIN CONSEILLER ET
M. des Requestes ordinaire de feu Monseigneur, Aduocat en
la Cour de Parlement de Paris, & Bailif de Chasteau roux,



Duché

A. PARIS,
Chez Pierre CHEVILLOT, rue S. Jean de
Latran, à la Rose rouge.

1586.

AVEC PRIVILEGE DV ROY.



ΕΙΣ ΕΙΚΟΝΑ ΓΑΒΡΙΗΛΟΥ
ΤΟΥ ΒΟΝΙΝΟΥ.

Εὐσημος τελέθει τις δούτερος οὗτος Ἀπὸλλης,
Ὁς θαυμασὸν ὅσον γράφειν ἀγαλμα τεόν;
Αἰγὶς ποῦ πέλε, πλῆκτρον καὶ πανόστιον ἔστος,
Καὶ ποῦ ναὶ ἀμέλεις φάρμακα, σφαῖρα, δ' ῥυέες,
Εἰ τις ἀπιχάζειν σε θέλει μετέπειτα, Βονίνε,
Ἀ' τρέσῃς γλυφῆτω φοῖβον ἀπαντοδελῆ.

Ιω. Βαρδάτῳ.

LES
INSTITUTES
DU DROIT
CONSULAIRE,
OU
LA JURISPRUDENCE
DES MARCHANDS.

*Ouvrage d'un tres-grand secours au Palais, Vtile à
tous Marchands & Negocians, & neceßaire
aux Juges & Consuls.*

Par JEAN TOUBEAU, Ancien Prevost des Mar-
chands de la Ville de Bourges.



Imprimé à Bourges par l'Auteur, & se vend

A PARIS,

Chez JEAN GUIGNARD, à l'entrée de la grand' Salle du
Palais, à l'Image Saint Jean.

M. DC. LXXXII.

AVEC PRIVILEGE DU ROY.

P. 1193^r

*De la Cession des Biens, & des Formalités
qui l'accompagnent.*

CHAPITRE II.

LA Cession de Biens est un Abandonement que l'on fait de
ses Biens à ses Creanciers, pour s'en payer, s'il y en a suffi-
samment : Elle a été introduite afin de ne pas reduire un mal-heu-
reux Debiteur à finir miserablement sa vie en Prison. La Cession de
Biens est appelée dans le Droit, Un miserable & foible secours, la
voye de toutes les voyes la plus mal-heureuse : Elle a été introduite
chez les Romains par la Loy *Iulia*. Auparavant, la rigueur de la Loy
vouloit qu'on abandonât les corps des Debiturs qui n'avoient pas
moyen ou volonté de payer à leurs Creanciers, pour les déchirer &
en prendre chacun leur part. Marquardus Livre 4. Chapitre 10. dit
que cela faisoit même un Article de l'ancienne Coutume de Saxe.
Quintilien Livre 3. & Tertullien dans son Apologetique, nous dit
que d'un consentement public que cela fut aboli. Tite Live, Denys
d'Halicarnasse, Valere Maxime & autres nous témoignent qu'aprez
cela les Creanciers & Banquiers lioient & attachoient cruellement
leurs Debiturs en Prison privée ; ce qui donna lieu, pour les déli-
ver de cette tyrannie de les faire mettre en Prison publique.

Marquardus dit que dans la Ville de Jené, *Jenensis*, un Debiteur
insolvable est mis & donné en la Puissance de son Creancier, jusques
à ce qu'il paye par ses Services il se soit acquitté. Nos anciens François
établirent cette Jurisprudence dans le Royaume de Jerusalem, aprez
qu'ils l'eurent conquis ; car par les Assises ou Loix que Godefroy de
Boüillon y donna en 1099. aprez s'y être rendu Maître & s'être fait
couronner Roy, il est dit que *Se aucun autre que Chevalier doit Dette que
il ait connu en Court, ou que il ait été pruvé, se com la Court a esgardé,
ou conçu ou recordé, & le Seigneur li commande que il la paye dedens sept
jors, & il ne le paye, & il ait chose dequoy il la puisse payer, & le Seigneur
le puisse trouver, ou faire trouver, & le doit faire prendre & faire vendre gage
à Bandon, tant que celui à qui il doit soit payé ; & se il n'a dequoy payer le,
que de son Fié, & il est Hom dou Seigneur, le peut & doit faire arrêter
pour la Dette, & faire le mettre en Prison tant que il eût payé cette Dette*

Conclusie: het Romeins insolventierecht, een recht in permanente verandering

Archaïsch Rome

- Executie op de **persoon** (*manus iniectio, addictio, nexum*)

Republiek

- Langzame verschuiving naar **vermogen** (*venditio bonorum, missio in bona*)

Keerpunt: *cessio bonorum*

- Bescherming van de *bonafide* schuldenaar
- **Justinianus** → menselijkheid (*humanitas*) als rechtscriterium
- Basis van modern faillissementsrecht

Kernvraag:

bescherming schuldeisersbelangen
vs. bescherming eerlijke maar ongelukkige schuldenaar

Selectieve rechtshistorische bibliografie

- ❑ BAUER, P. M., *Der Insolvenzplan. Untersuchungen zur Rechtsnatur anhand der geschichtlichen Entwicklung*, Berlin, Lit, 2009.
- ❑ BRISSAUD, J., *Le Créancier « premier saisissant » dans l'ancien droit français*, Paris, PUP, 1972.
- ❑ DONDORP, H., “Partes secanto. Aulus Gellius and the Glossators”, *Revue internationale des droits de l'Antiquité*, 57 (2010), p. 131–144.
- ❑ PAKTER, W., “The Mystery of ‘Cessio Bonorum’”, *Index: Quaderni camerti di studi romanistici*, 22 (1994), p. 323–342.
- ❑ SPANN, M., *Der Haftungszugriff auf den Schuldner zwischen Personal- und Vermögensvollstreckung. Eine exemplarische Untersuchung der geschichtlichen Rechtsquellen ausgehend vom Römischen Recht bis ins 21. Jh. unter besonderer Berücksichtigung bayerischer Quellen*, Berlin, Lit, 2004.



Nicolas Ruys

- UCLouvain PhD Student in Legal History
- FNRS Research Fellow

nicolas.ruys@uclouvain.be

Bureau C. 347 (3e étage, aile C)
Place Montesquieu, 2 / bte
L2.07.01 (Collège Thomas More)
B-1348 Louvain-la-Neuve
Belgique

Hartelijk bedankt voor jullie
aandacht!

